

**อัตลักษณ์และคุณค่าทางความเชื่อของชาวลาวกับพิธีกรรม “ลงช่วง”
ในจังหวัดศรีสะเกษ***

**Identities and Belief Values of the Lao folk beliefs and rituals
“Long Ghuang” in Sisaket Province**

สุทัศน์ ประทุมแก้ว¹, พระพรสวรรค์ ใจตรง² และอุทัย ภูคคหิน³
Suthat Pratoomkaew¹, Phrapornsawan Jaitrong² and Uthai Phukhothin³
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2}
Sisaket Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2}
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด³
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus³
Email : suthatpar.b@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนออัตลักษณ์และคุณค่าทางความเชื่อของชาวลาวกับพิธีกรรม “ลงช่วง” ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมที่เรียกว่า “วัฒนธรรมสี่เฒ่า” มี 4 ภาษาที่ใช้พูด คือ (1)ภาษาเขมร (2)ภาษาส่วย (3)ภาษาลาว (4)ภาษาเยอ และประกอบด้วย 4 กลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกัน คือ เขมร ส่วย ลาว และเยอ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีการประกอบพิธีกรรมที่คนลาวเรียกว่า “ลงช่วง” ซึ่งพิธีกรรมนี้ หากคนมองเพียงผิวเผิน จะเป็นเพียงพิธีกรรมการบูชาผีบรรพบุรุษ และความเชื่อที่มลายูที่ถือสืบมาในปัจจุบัน หากนำมาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งแล้วนั้น พิธีกรรมบูชานี้ก็กลับสะท้อนให้เห็นหลักการหลายๆ ประการไม่ว่าจะเป็นในด้านการปกครอง วัฒนธรรม การแสดง สังคม และความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นอีกหนึ่งกระบวนการในการพัฒนาชุมชน และสังคมทำให้ชุมชนมีความเชื่อและเคารพในพิธีกรรมนี้ เพื่อความสงบสุขของครอบครัว และสังคมในอนาคต

คำสำคัญ : อัตลักษณ์; คุณค่า; ความเชื่อ; พิธีกรรม “ลงช่วง”

* Received July 29, 2020; Revised October 21, 2020; Accepted November 4, 2020

ABSTRACT

This article presents an Identities and Belief Values of the Lao folk beliefs and rituals “Long Ghuang” in Sisaket Province. This is a province that has an outstanding culture called “Four tribes culture”. There are 4 languages that are spoken, (1) Khmer language, (2) tribute language, (3) Lao language, (4) Yer language and consists of 4 ethnic groups as follows, Khmer, tribute, Laos and Yer. Laos ethnic group there is a ritual performed by the people of Laos called “Long Khuang”. Which this ritual if you look only superficial will be a ritual for ancestor spirits and ignorant beliefs that are inherited today. If deeply analyzed and then the ritual of this spirit is reflected in many ways. This ritual reflects the principles in many respects. Whether in government, culture, social performance and the unity of people in the community. Which is another process for community and social development. Causing the community to believe and respect this ritual. For the peace of the family and society in the future.

Keywords : Identity; Value; Belief; Rituals “Long Khuang”

1. บทนำ

มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้เกิดการหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติความเชื่อ ความสนใจ ความคิดสร้างสรรค์ไปในทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ การนิยามตัวตนหรือบอกว่าเป็นใครตรงกับศัพท์ทางวิชาการด้านมานุษยวิทยาที่ว่า “อัตลักษณ์” (วิวัฒน์ ดวงมณี และคณะ, 2561 : 8) อัตลักษณ์เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่าฉันคือใคร ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับผู้อื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนักในตัวตนนั้นคือเราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และฉันเป็นใครในสายตาคนอื่น

ชุมชนชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ซึ่งพวกเขาได้พยายามปรับตัวคล้อยตามไปกับบริบทเหล่านั้น โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นชนเผ่าในแต่ละเขตพื้นที่ คือ ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าลาว และชนเผ่าเยอ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์บางส่วนสูญหายไป แต่ปัจจุบันมีการฟื้นฟูความเป็นวัฒนธรรม

และอัตลักษณ์ให้คงไว้และรองรับกับกระแสการท่องเที่ยวของสังคม และเพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ที่พวกเขาจะได้รับจากการปรับตัวในครั้งนี้ โดยพวกเขาได้ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองที่มีอยู่เดิม และที่ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่เป็นจุดขายให้แก่ภัณฑุ์ท่องเที่ยว โดยมีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านสถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิตและการแสดงทางวัฒนธรรมต่างๆ คือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ศิลปะการฟ้อนรำ ประเพณี และการละเล่นของชนสี่เผ่า แต่ทั้งนี้การนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวนั้นผู้วิจัยมองว่า ยังไม่เป็นที่ยอมรับและโดดเด่นเท่าที่ควร ควรปรับให้มีความสวยงาม แปลกใหม่และมีความตื่นตาตื่นใจมากขึ้นด้วยเช่น ด้านความเชื่อทางศาสนา ด้านพิธีกรรม และด้านวัฒนธรรมซึ่งหากจะมองในการประกอบพิธีกรรม ศรีสะเกษก็มีการประกอบพิธีกรรมหนึ่งที่เรียกว่า “ลงช่วง” ที่คนในชุมชนมีความเชื่อและถือปฏิบัติมา ซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์ ดังนี้

1) ความเชื่อความเชื่อเป็นพื้นฐานของลัทธิทางศาสนา และเป็นที่มาของพิธีกรรม ดังนั้น หากจะศึกษาเกี่ยวกับศาสนาหรือประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่อาจละเอียดที่จะทำความเข้าใจเรื่องความเชื่อได้ เพราะหากรู้จักพื้นฐานความเชื่อของท้องถิ่นใดๆ แล้ว การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นนั้นย่อมทำได้มากขึ้น ความเชื่อเป็นนามธรรมที่ไม่อาจจับต้องสัมผัสได้ด้วยอวัยวะหรือระบบสัมผัสส่วนใดของร่างกาย แต่ก็สามารถรับรู้สัมผัสได้จากสิ่งอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อนั้น ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว(วัช ภูมโนทก, 2531 : 95)

2) ความเชื่อทางศาสนาเป็นอารยธรรมเฉพาะของมนุษย์ นอกจากมนุษย์แล้วไม่มีสัตว์ชนิดอื่นใดในโลกสามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางความเชื่อรูปแบบนี้ได้ และมนุษย์ทุกชีวิตไม่ว่าชาติใดภาษาใดล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางศาสนา ต้องมีศาสนาหรือลัทธิความเชื่อประจำตัวทั้งสิ้น ซึ่งอาจได้รับถ่ายทอดจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเผ่าพันธุ์ หรือเกิดจากทัศนคติความเชื่อถือจากประสบการณ์ส่วนบุคคล ศาสนามีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อคนตั้งแต่เกิดจนตาย ศาสนาจึงมีความจำเป็นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ คำว่า “ศาสนา” แปลมาจาก “ศาสน” หมายถึง คำสั่งสอน คำสั่งสอนที่เป็นศาสนานั้นต้องประกอบด้วยความเชื่อในอำนาจที่มองไม่เห็นด้วยตาบางอย่าง หลักศีลธรรม จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิต และพิธีกรรมทางศาสนา โดยสุชีพ ภูญญาภาพ ได้สรุปความหมายของศาสนาไว้ 3 ประการ คือ ศาสนาคือที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงส่งของมนุษย์ ศาสนา คือ ที่พึ่งทางจิตใจ และศาสนา คือ คำสั่งสอน(สุชีพ ภูญญาภาพ, 2541 : 1-7) ความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนา คติพราหมณ์ และการนับถือผี มีคติความเชื่อมาจากพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่นับถือส่วนมากอยู่ในสังคมไทยทั้งหมด ในขณะที่การนับถือผีจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะชนบท และมีความ

แตกต่างกันไปตามพื้นที่ที่มีการนับถือ ในเรื่องของการยอมรับบทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรม พุทธและพราหมณ์มักเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง และผู้ทำพิธีมักเป็นเพศชาย ในขณะที่การนับถือผีผู้ประกอบพิธีเป็นที่ยอมรับเฉพาะในท้องถิ่น และมักเป็นผู้หญิง แต่คติพุทธแตกต่างจากพราหมณ์และผี ในประเด็นของการตั้งเป้าหมายของพิธีกรรม ในคติพุทธเน้นทางธรรมและโลกหน้า ขณะที่พราหมณ์และผีเน้นประโยชน์ปัจจุบันและโลกนี้เป็นหลัก(สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ, 2561 : 26-27)

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อที่กล่าวมาคือการยอมรับนับถือและปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งสิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลรองรับก็ได้แต่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เชื่อถือในเหตุการณ์บางอย่างหรือในสภาวะการณ์ที่บุคคลไม่สามารถตอบข้อสงสัยหรือแก้ปัญหาข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ทั้งนี้เราสามารถสังเกตพฤติกรรมทางความเชื่อของแต่ละคนได้ด้วยการแสดงออกต่อความเชื่อนั้นๆ ประเภทของความเชื่อของศาสนาและลัทธิต่างๆ สามารถกล่าวสรุปได้ 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ 1) ประเภทนับถือผีสังเวทดา ถือเป็นลัทธิความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุดประเภทหนึ่งของมนุษยชาติ และยังจัดเป็นประเภทย่อยลงไปได้อีก 4 ประเภท คือ กลุ่มนับถือผีร้ายหรือชาตานกลุ่มนับถือผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ กลุ่มนับถือผีบรรพบุรุษ และกลุ่มนับถือผีวีรบุรุษวีรสตรี 2) ประเภทนับถือธรรมชาติ เชื่อว่าธรรมชาติมีความศักดิ์สิทธิ์โดยตนเอง ไม่เกี่ยวกับวิญญาณหรือภูตผีปีศาจที่สิงสู้อยู่ในนั้น แบ่งย่อยออกไปอีกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มนับถือธรรมชาติเบื้องบน เช่น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เมฆ เป็นต้น และกลุ่มนับถือธรรมชาติเบื้องล่าง เช่น พื้นดิน แม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น 3) กลุ่มนับถือพระเจ้าหรือเทพเจ้า เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามประสงค์ของพระเจ้า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้สามารถให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้ แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มนับถือพระเจ้าองค์เดียว และกลุ่มนับถือพระเจ้ายิ่งกว่าหนึ่งองค์ 4) ประเภทไม่มีพระเจ้า เชื่อว่าพระเจ้าไม่มีจริง ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ และมนุษย์สามารถลิขิตชีวิตตนเองได้

3) พิธีกรรมพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมนุษย์กำหนดพิธีกรรมขึ้นเพื่อสนองตอบทางด้านอารมณ์ จิตใจ และความเชื่อถือเคารพบูชา การแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายตามความเชื่อนั้น บางครั้งไม่อาจแสดงเหตุผลตามหลักเกณฑ์ของความจริงได้ พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีส่วนต่างๆ ที่มนุษย์ปรุงแต่งและประกอบกันขึ้นเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ตกทอดเป็นมรดกแล้วหลายชั่วอายุคนประเพณีจึงเป็นแบบแผนของกิจกรรมทางสังคมที่มนุษย์ทำขึ้น เกิดจากความเชื่อทางพุทธศาสนา มีทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณีธรรมเนียมประเพณี และประเพณีท้องถิ่น ประเพณีทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันความสามัคคี ตลอดจนความปลอดภัยของชีวิต ประเพณียังสอนให้คนรู้จักการระแวง เคารพระบอบอาวุโสโดยแสดงออกในรูปของการประกอบพิธีกรรมโดยได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ พิธีกรรมส่วนบุคคล และพิธีกรรมของชุมชนซึ่งเป็นแบบแผนของความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทศนคติ ศิลธรรม จารีตระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่ง

ต่างๆ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ที่กระทำกันมาตั้งแต่อดีต ลักษณะที่สำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติและมีการเชื่อถือกันมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน (สุพัตรา สุภาพ, 2536 : 248) หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม คือ มาตรการที่จะให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่างๆ ความหมายนั้นต้องมีความสำคัญจนกระทั่งเป็นผลให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนหรือปรับความสัมพันธ์ที่มีกับผู้ที่ถูกทำพิธีกรรมเสียใหม่ เช่น พิธีกรรมแต่งงาน คือการให้ความหมายใหม่แก่สถานภาพชาย-หญิงที่เป็นบ่าวสาว เป็นต้น นอกจากนี้พิธีกรรมของชาวบ้านเหล่านี้ ยังเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ เพราะเขาเป็นผู้รู้และผู้ควบคุมพิธีกรรมด้วยตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ชาวบ้านมีอำนาจที่จะกำหนดความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมได้ด้วยตัวเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538 : 98-101)

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรม หมายถึง ชนิดของการบูชาที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น (1)พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักนิเวศวิทยา หมายถึง พิธีกรรมที่ทำในบางเวลาของธรรมชาติ และพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับโลกและจักรวาลตามธรรมชาติ (2)พิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ รูปแบบพิธีที่ซาบซึ้งประทับใจ ไม่เกี่ยวข้องกับการหมุนเวียนของจักรวาลตามธรรมชาติ (3)พิธีกรรมของมนุษยชาติ เป็นพิธีกรรมเล็งไปที่จุดต่างๆ กัน คือ พิธีกรรมในการเกิด การเติบโต การตาย การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน และอื่นๆ ด้วยกล่าวโดยสรุปแล้ว พิธีกรรม ก็คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดๆ ก็ตาม ต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อ และคุณค่าในการประกอบพิธีกรรมนั้น กล่าวคือ พิธีกรรมการลงช่วงของชาวลาวนั่นเอง

2. คุณค่าจากความเชื่อในการประกอบพิธีกรรม “ลงช่วง”

ความเชื่อ เป็นการยอมรับอันเกิดจากจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยังยอมรับและให้ความยำเกรง ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการมาตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ เป็นความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือ ความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติอยู่รอบตัวมนุษย์ เมื่อมนุษย์เกิดมาสัมผัสโลกสิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่น คือ ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ ได้แก่ ความมืดความสว่าง ความหนาว ความร้อน เป็นต้น มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติ

เหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ นับถือธรรมชาติ จึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์ (ผ่องศรี ไยเม้า, 2563 : สัมภาษณ์)

2. คติความเชื่อถือในผี เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แม่น้ำ ภูเขาและต้นไม้เหล่านี้ สามารถก่อให้เกิดความผันแปรต่างๆ ไปได้ในธรรมชาติ ทั้งยังส่งผลให้เกิดความสุขและความทุกข์ต่อมนุษย์ทั่วโลกได้ (สุวิทย์ ไยเม้า, 2563 : สัมภาษณ์)

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงประดิษฐ์รูปเทวดา รูปมนุษย์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่างๆ ขึ้นเพื่อบูชา ด้วยความคิดจินตนาการว่าอาจจะมีอำนาจบางอย่างสิงสถิตอยู่ ที่สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ ได้ ต่อมาได้ถูกขนานนามว่า “เจตภูต” วิทยญาณเจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือผีสิง ส่วนที่นำความสุขมาให้อาจเป็นเทพเจ้า จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การได้มาซึ่งการเป็นผู้นำในอดีตนั้นต้องเป็นผู้ที่มีความพิเศษมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ อาจจะเป็นความสามารถในการสื่อสารกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หรือการมีพลังกำลังที่เหนือกว่าจนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม เมื่อสมาชิกให้ความยอมรับและกลัวเกรงแล้ว ผู้นำย่อมเป็นตุลาการในการชี้ถูกชี้ผิด กำหนดโทษ ลงโทษ ทั้งยังเป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติเพื่อความสงบสุขในสังคม (ทองแดง หนองหงอก, 2563 : สัมภาษณ์) เมื่อสังคมบ้านเมืองมีความเจริญมากยิ่งขึ้น กฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ที่กำหนดขึ้นโดยผู้นำ ก็ถูกยกขึ้นเป็นต้วบทกฎหมายเพื่อใช้บังคับกับสมาชิกโดยเท่าเทียมกัน หลักความเชื่อในด้านภูตผี ปีศาจ ผีบรรพบุรุษ เทพเจ้า ก็เริ่มที่จะเลือกรางไป พิธีกรรมลงช่วง ในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชาวศรีสะเกษที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาแถนให้ช่วยปกป้องรักษาคนในครอบครัวและในหมู่บ้านให้มีความสุข ในจังหวัดศรีสะเกษนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันคือ เขมร ลาว และเยอ ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะเรียกพิธีกรรมนั้นแตกต่างกันออกไป พิธี เป็นคำนาม หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมความหลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญพิธีมงคลสมรส พิธีประสานปริญญา แบบอย่างธรรมเนียมและอธิบายคำว่า พิธีกรรม ซึ่งมีความหมายว่า การบูชา แบบอย่าง หรือแบบแผน เป็นต้น (จำนง ทองสุทธิ, 2563 : สัมภาษณ์)

พิธีกรรม คือ การกระทำที่เป็นพิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เป็นเครื่องฝึกความมีวินัย หรือเป็นพื้นฐานในการที่จะพัฒนาคุณธรรมด้านอื่นๆ เช่น การฝึกกาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบก่อให้เกิดปกติสุขในสังคมนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2537 : 7) “ช่วง” เป็นคำที่ใช้เรียกบริเวณลานหน้าบ้านรวมไปถึง “แคร่” ที่ใช้นั่งทำงานหรือนั่งคุยกันด้วย “ลงช่วง” ก็คือ การลงมานั่งทำงาน พบปะพูดคุย บริเวณลานบ้านหรือในพื้นที่ที่กำหนดขึ้น พิธีกรรมการลงช่วงเป็นพิธีกรรมของคนอีสาน ซึ่งแต่ละพื้นที่ใน

แต่ละจังหวัดจะมีการจัดแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของความเชื่อ ความเหมาะสม และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ

3. ขั้นตอนของพิธีกรรมการ “ลงช่วง”

พิธีกรรมนี้ จะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลา 05.00 น. โดยเตรียมข้าวต้มและขนมเปียกปูนที่ทำไว้ แล้วนำมาใส่ถ้วยวางไว้ที่ถาดข้าว จากนั้นจะคลุกน้ำตาลและมะพร้าวเพิ่มอีกเรียกกันว่า “พาหวาน” พาหวานนี้จะมีถ้วยที่ใส่ขนมทั้งหมด 2 ชุด ๆ ละ 8 ถ้วย โดยนำไปวางไว้บนชั้นพิธี ภาษาอีสานเรียกว่า “ฮ่าน” (ผ่องศรีไຍเม้า, 2563 : สัมภาษณ์) ส่วนอีก 8 ถ้วยจะถูกนำไปวางไว้ที่ใต้ชั้นพิธี “ฮ่าน” ในแต่ละถ้วยจะปักด้วยเทียนที่จุดไฟไว้ 1 คู่ และที่ใต้ “ฮ่าน” จะวางขันน้ำไว้หนึ่งใบพร้อมกับกล่องข้าว เมื่อนำพาหวานไปเลี้ยงผีจนเสร็จกลับมาแล้ว ก็จะมาบอกหมอที่อยู่หน้า “ฮ่าน” หมอก็จะนำพาหวานเหล่านั้นมาแจกลูกศิษย์ จะกินเองหรือจะนำกลับไปบ้านให้ลูกหลานกินด้วยก็ได้ ขนมที่เสร็จจากการถวายเหล่านี้ถือว่าเป็นยาดี ยาวิเศษที่กินเข้าไปแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัยพิธีการลงช่วงนี้ต้องทำเป็นเวลาสองวันจึงจะครบถ้วนตามพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า ผู้ประกอบพิธีคนหนึ่งกล่าวว่า

วันแรก เป็นการลงช่วงเพื่อให้พวกผีฟ้ามาเล่นที่สนาม ซึ่งเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้ไปพบกับท้าวนางของตนเอง

วันที่สอง จะบูชาผีฟ้าด้วยขนมหวาน พาหวานเป็นสิ่งที่ผีฟ้าชอบเป็นพิเศษ (จ่านง ทองสุทธิ, 2563 : สัมภาษณ์)

หมอลำผีฟ้าจะไม่ตีหม้อ เหล้า ช่วงในเวลาก่อนผีฟ้าจะลงมา ต้องมีการทำความสะอาดและดูแล “ฮ่าน” อันเป็นที่อยู่ของผีฟ้าให้เรียบร้อยก่อน ในช่วงการจัดพิธีกรรมดังกล่าว ครอบครัวของผู้เป็นหมอลำผีฟ้าจะหยุดทำ ภารกิจส่วนตัวทั้งหมด เพื่อมาช่วยเตรียมงานและลูกศิษย์ที่เป็นผู้หญิงก็จะหยุดทำ ภารกิจต่างๆ อาทิเช่นการทอผ้า การทำไร่ ทำนา ต้องมาช่วยงานอย่างเต็มที่ ตั้งแต่การจดหาน้ำดื่ม การทำขนม การทำกับข้าว เป็นต้น ทั้งสมาชิกในครอบครัวของผู้ที่ประกอบพิธีกรรม “ช่วง” ที่เป็นเจ้าภาพ ต้องรับภาระหนักกว่าใครๆ กลุ่มลูกศิษย์ที่จะมาร่วมงาน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นลูกศิษย์ที่อยากมาร่วมงาน เนื่องจากการมาร่วมในงานพิธีกรรม “ลงช่วง” เป็นกฎเกณฑ์ที่ลูกศิษย์ผีฟ้าต้องปฏิบัติ ทั้งยังมีความสนุกสนานด้วย ลูกศิษย์ส่วนใหญ่ที่มาเป็นผู้หญิง (เบญจวรรณ นาราจักร์, 2552 : 108) เมื่อมาพักที่บ้านของหมอ ก็จะมีความรู้สึกลอดโปร่ง สบายใจ สามารถผ่อนคลายได้ตามใจชอบ ทำให้เห็นได้ว่าเมื่อหมอได้หยุดพิธีแล้วก็ยังมีบางคนยังพอน้ำต่ออีก แม่หมอจึงจะต้องรอให้ลูกศิษย์หรือท้าวนางที่เข้าร่างพ่อนจนพอใจเสียก่อน ลูกศิษย์ประเภทนี้จึงมีความประทับใจและอยากมาช่วยงานทุกปี ส่วนลูกศิษย์อีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้มาพักที่บ้านแม่หมอ เพียงแต่มาถวายของแล้วก็กลับ ทำให้ไม่ได้ร่วมพิธีแต่อย่างใด แต่ก็ยังถือปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์ที่เคยปฏิบัติมา หมอลำผีฟ้าไม่รับเงินที่เป็นค่ารักษา เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ผิด หากแต่ผู้ป่วย

หรือลูกศิษย์เมื่อตนหายจากอาการเจ็บป่วยอยากจะให้เงินเป็นค่าตอบแทน ก็จะทำให้เฉพาะในช่วงพิธีกรรมลงช่วงเท่านั้น ดังนั้น ผู้ป่วยและครอบครัวจึงต้องไปร่วมพิธีกรรมลงช่วง เพื่อนำเงินไปให้และเป็นการตอบแทนที่หมอรักษาให้หาย การแสดงออกดังกล่าวถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่หมอกับผู้ป่วย หมอลำผีฟ้ากับผู้ป่วย มีความสัมพันธ์กันอย่างถาวร ทั้งในพิธีกรรมนี้ศิษย์ก็ได้มีโอกาสพบปะกันในพิธี เป็นการก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีขึ้น เกิดความอบอุ่นในระหว่างลูกศิษย์ด้วยกัน ความสัมพันธ์อันดีนี้ยังทำให้ผู้ป่วยหรือลูกศิษย์มีความเชื่อมั่นและมั่นใจในการนับถือผีฟ้ามากขึ้นด้วย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นจากพิธีกรรมลงช่วงในปัจจุบัน คือ

1. การรักษาพยาบาลผู้ป่วย กล่าวคือ หมอลำผีฟ้าต้องรักษาผู้ป่วยอยู่เสมอ ไม่สามารถปฏิเสธผู้ป่วยที่มาขอความช่วยเหลือได้ และผลการรักษาต้องหายเสียเป็นส่วนมาก ไม่เช่นนั้นชาวบ้านจะเลิกนับถือในบทบาทของการรักษาพยาบาล (จำนง ทองสุทธิ, 2563 : สัมภาษณ์)

2. ตัวหมอลำผีฟ้าต้องรักษาจารีต ศีลธรรม ทั้งต้องนับถืออย่างเคร่งครัดและปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ ต้องเป็นคนดี ไม่เรียกรับค่ารักษาพยาบาลมากเกินไป ไม่ขโมยของและไม่ดื่มเหล้า เป็นตัวอย่างที่ดีของชาวบ้าน กล่าวคือต้องเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550 : 34-35)

3. ช่วยแก้ปัญหาของชาวบ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุดา และพรพิไล เลิศวิชา, 2536 : 66) บทบาทหน้าที่ในส่วนนี้ พบว่า เป็นบทบาทที่ชาวบ้านคาดหวังน้อยกว่าบทบาทอื่นๆ แต่หลายคนยังมีความคิดว่าเป็นบทบาทอย่างหนึ่งของหมอลำผีฟ้าที่ควรจะมีด้วย เช่น ต้องช่วยประนีประนอมการทะเลาะวิวาทของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นญาติพี่น้องหรือเป็นคนสนิทของหมอลำผีฟ้าเอง ความเสี่ยงที่ใกล้จะลี้มนี่ เป็นเพราะว่าสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด ความเจริญทางการศึกษา เทคโนโลยี การแพทย์ และสภาพแวดล้อมต่างๆทางธรรมชาติ ทำให้คนรุ่นใหม่ขาดความเชื่อถือในพิธีกรรมลงช่วง และเริ่มมองพิธีกรรมนี้ เป็นเพียงการละเล่นที่มั่งงาย สิ้นเปลืองทั้งเวลาและการเงินจึงทำให้ไม่สนใจที่จะอนุรักษ์ไว้ คนที่จะสืบต่อเริ่มหายากไปทุกที ในอนาคตคงจะสูญหายไปจากสังคมชนชาติพันธุ์ชาวลาวจังหวัดศรีสะเกษก็อาจจะเป็นไปได้

4. สรุป

จากที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลและศึกษาจากเอกสาร จะเห็นได้ว่า มนุษย์ไม่อาจอยู่เพียงลำพังได้ มนุษย์จึงต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การมาอยู่ร่วมกันนั้นด้วยความที่มนุษย์เป็นผู้ชอบความอิสระเสรีภาพ อาจจะทำให้เกิดปัญหาขัดแย้ง กระทบกระทั่งกันจนทำให้เกิดความไม่สงบในสังคมได้ การสร้างกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับมาใช้ในการควบคุมรักษาความสงบให้สังคม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้นำในสังคมนั้นๆ การได้มาซึ่งผู้นำนั้นจะมาจากผู้ที่มีความสามารถพิเศษ หรือผู้ที่มีพลังกำลังมากกว่า สมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม การที่จะหยิบยกเอาสิ่งเหนือธรรมชาติมาใช้ในการปกครอง ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ถูกหยิบ

ขึ้นมาใช้ คุณค่าของพิธีกรรมการ “ลงช่วง” นี้ จะสะท้อนออกมาให้เห็นในระบบกระบวนการทางสังคมที่ใช้ในการขัดเกลาสมาชิกในสังคม ซึ่งผู้ดำเนินการในพิธีลงช่วงส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงเพราะผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในฐานะความเป็นแม่ที่คอยดูแลอบรม สั่งสอนสมาชิกในครอบครัว หมอตำผีฟ้าจึงเป็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้หญิง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งและมีพลังในการร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมพิธีกรรม “ลงช่วง” จะมีบรรยากาศที่ดูค่อนข้างหนักกลัวเพื่อเป็นการป้องปรามผู้ที่ได้ดูหรือได้เห็นการดำเนินพิธีกรรม ก่อให้เกิดความรู้สึกกลัวเกรง ไม่อยากทำความผิด ถือเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการรักษาความสงบทางสังคม การรักษาโรคเป็นอีกคุณค่าที่เกิดในกระบวนการทางพิธีกรรม “ลงช่วง” ส่วนใหญ่จะเป็นโรคที่มีลักษณะทางจิตใจ กล่าวคือการรักษาจะเน้นการสร้างเสริมกำลังใจให้กับผู้ป่วยสร้างความอบอุ่น ความเข้าใจให้เกิดขึ้นในสถาบันครอบครัว เมื่อครอบครัวได้ทำ กิจกรรมร่วมกัน ความเข้าใจกันของหมู่ญาติพี่น้องก็มากขึ้น ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและหายจากอาการป่วยไปในที่สุด ถือเป็นการใช้ดนตรีบำบัด ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมอีกรูปแบบหนึ่งเช่นกัน คุณค่าที่เชื่อมโยงต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตัวผู้ที่เป็นหมอตำผีฟ้าเองต้องรักษาจารีต ศีลธรรม นับถืออย่างเคร่งครัดและปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ ต้องเป็นคนดี ข้อปฏิบัตินี้เป็นการส่งเสริมหลักคุณธรรมและจริยธรรมให้ คนในกลุ่มหากมีการนำสิ่งนี้ไปขยายใช้ประพฤติปฏิบัติภายในครอบครัวก็จะทำให้สถาบันครอบครัว มีความเข้มแข็ง ห่างไกลจากอบายมุขที่พึงระวังได้ คุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าลาว ในการเข้าร่วมพิธีกรรม ทำให้เกิดการอนุรักษ์สืบทอดศาสตร์และศิลป์ในการแต่งกายตลอดทั้งการถักทอเครื่องนุ่งห่มไว้ เนื้อร้องในการลำกลอน เป็นการลำบท “ผญา” ซึ่งเป็นบทกลอนของชนชาวลาว เป็นการอนุรักษ์ศาสตร์ทางภูมิปัญญาของคนอีสาน บทกลอนผญาที่ร้องจะมีความหมายทั้งในการสั่งสอน การเชิญชวน และความสนุกสนานรื่นเริง จะใช้แคนและกลองเป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม เครื่องดนตรีทั้งสองประเภทนี้ เป็นเครื่องดนตรีที่มีอยู่กับชนชาติพันธุ์ชาวลาวมานับพัน ๆ ปีแล้ว ถือเป็นอีกเวทีหนึ่งที่จัดขึ้นเพื่อให้มีการแสดงและได้ฟื้นฟูอนุรักษ์ ดังนั้น พิธีกรรม “ลงช่วง” นั้นในยุคสมัยหนึ่ง ถือได้ว่าเป็นเครื่องมืออันมีประสิทธิภาพที่ถูกหยิบยกมาเพื่อใช้ในการขัดเกลาสังคม แต่เมื่อต่างยุคต่างสมัยเช่นในยุคสมัยนี้ บางคนอาจจะมองไปในแง่ทางการละเล่นและความมกมาย บางคนอาจจะมองว่าเป็นพิธีกรรมบูชายัญ แต่หากตรองดูดี ๆ แล้ว พิธีกรรม “ลงช่วง” นั้น ทั้งในอดีตและปัจจุบันยังคงมีคุณประโยชน์อย่างอเนกอนันต์ เพราะจุดมุ่งหมายสูงสุดในพิธีล้วนแต่มุ่งสร้างความสงบ ความสุข ความอบอุ่น และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในกลุ่มชนชาติพันธุ์ชาวลาว เพียงแต่พิธีกรรมนี้ต้องใช้เวลาในการประกอบพิธีค่อนข้างยาวนานหลายวัน และใช้คนจำนวนมากเข้าร่วมพิธีกรรม จึงทำให้คนในยุคสมัยนี้เกิดความคิดว่ามันสิ้นเปลืองทั้งทางด้านทรัพย์สินเงินทอง และด้านเวลา อีกทั้งองค์ประกอบหลักของพิธีกรรม คือผี จึงมีความเสี่ยงที่อาจจะถูกละทิ้งเพราะคนรุ่นใหม่ที่ไม่เชื่อและไม่เห็นด้วยแล้วประเมินคุณค่าทางพิธีกรรมไปว่าเป็นพิธีกรรมที่มกมาย

5. บรรณานุกรม

- จำนง ทองสุทธิ (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2563. ณ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุดา และพรพิไล เลิศวิชา. (2536). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ทองแดง หนองหงอก (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2563. ณ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2538). **วัฒนธรรม คือ ระบบความสัมพันธ์ในชาติไทยเมืองไทยแบบเรียนและอนุสาวรีย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- เบญจวรรณ นาราสิัจจุ. (2552). **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**. ขอนแก่น : ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มแม่น้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ผ่องศรี ไยเม้า (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2563. ณ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2537). **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- วัฒน์ ดวงมณี และคณะ. (2561). **การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2541). **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : รวมสาสน์.
- สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ. (2561). **ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัวยุคใหม่**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุวิทย์ ไยเม้า. (กำนันตำบลผือใหญ่) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2563. ณ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.